

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

ΥΠΟ

Πρωτοπρ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΔΗ

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ*

ΥΠΟ
Πρωτοπρ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΔΗ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Κραϊόβα - Ρουμανίας

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΤΙΝΑ

Ὅπως μᾶς δόθηκε τὸ θέμα θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἔχουμε νὰ περιγράψουμε δύο «βίους παράλληλους» κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ ἀρχαίου συγγραφέα Πλούταρχου, ὁ ὁποῖος περιέγραψε πρόσωπα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου.

Ἐμεῖς θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναδείξουμε κάτι περισσότερο ἀπὸ ἓνα παραλληλισμό. Θέλουμε νὰ καταδείξουμε τὴν ἐσωτερικὴ σχέση καὶ συγγένεια πού διέπνεε τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν ἁγίων Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ Μακαρίου Μητροπολίτου Κορίνθου. Ἡ συγγένεια καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἐνότητα διαμορφώθηκε ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴ συγκυρία τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ οἱ ἅγιοί μας ἀναδείχθηκαν καὶ διαμορφωτὲς τοῦ πνευματικοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς.

Α) Παράλληλη χρονολογικὴ σκιαγράφηση τοῦ βίου τῶν Ἀγίων Νικοδήμου Ἀγιορείτου καὶ Μακαρίου ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου¹

Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορεΐτης καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου

* Εἰσήγηση πού ἐγινε στὸ ἐν Βοζε Ἰταλίας καὶ ἀπὸ 16ης ἕως 19ης Σεπτεμβρίου 2000, συγκληθὲν Ἡ' Διεθνὲς Συνέδριο, ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο Νικόδημο τὸν Ἀγιορεΐτη.

1. Τὰ βιογραφικὰ τοῦ Ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου τὰ ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴ βασικὴ πηγὴ πληροφόρησης: Ἱερομονάχου Εὐθυμίου, «Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἀγῶνες διὰ δόξαν

γεννήθηκαν περί τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα, ὁ Ἅγιος Νικόδημος τὸ 1749 στὴ Νάξο καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος τὸ 1731 στὴν Κόρινθο, καὶ ἐκοιμήθησαν ὁσιακὰ μέσα στὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα, ὁ Ἅγιος Νικόδημος τὸ 1809 καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος τὸ 1805. Ἐπομένως καὶ οἱ δύο εἶναι τέκνα κυρίως τῆς ἐποχῆς τοῦ 18ου αἰώνα, μὲ ὅ,τι αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ τὴν ἐποχὴ τους.

Τὸ 1765 ὁ Ἅγιος Νικόδημος, σὲ ἡλικία 16 ἐτῶν, μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσής του στὴ Νάξο, μεταβαίνει στὴ Σμύρνη γιὰ νὰ φοιτήσῃ στὴν ὀνομαστὴ τότε «Εὐαγγελικὴ Σχολή» τῆς Σμύρνης. Τὸ ἴδιο ἔτος ὁ Ἅγιος Μακάριος ἐκλέγεται Ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου, σὲ ἡλικία 34 ἐτῶν. Δηλαδή τὸ ἔτος 1765 ὁ Ἅγιος Νικόδημος μόλις ἀρχίζει τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς παιδείας του, ἐνῶ ὁ Ἅγιος Μακάριος ἤδη ὁλοκλήρωσε τὴν ἐκπαίδευσή του καὶ μάλιστα διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ σχολείου τῆς Κορίνθου γιὰ τὰ χρόνια 1759-1765.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόδημος ἀναζήτησε, κατ' ἰδίαν ἔφεση καὶ κατὰ προτροπὴν τῶν οἰκείων του, ἰδιαίτερα τοῦ πατέρα του καὶ τοῦ Μητροπολίτη Ἀνθιμου Βαρδῆ, μία συστηματικὴ καὶ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου παιδεία, ὅπως αὐτὴ τὴν ὁποία παρεῖχε ἡ μνημονευθεῖσα σχολὴ τῆς Σμύρνης. Ὁ Ἅγιος Μακάριος, μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης στὴ γενέτειρά του, μετέβη πλησίον τοῦ Κεφαλλήνιου διδασκάλου Εὐσταθίου γιὰ περαιτέρω σπουδὲς καί, παρακινούμενος ἀπὸ τὴν ἐσώτατη καὶ ἐντονώτατη ἐπιθυμία του νὰ μονάσει, κατέφυγε στὴν Μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου Πελοποννήσου. Ἴσως ὁ σαφέστατος πρῶτος μοναχικὸς προσανατολισμὸς του τὸν ἀπέτρεψε ἀπὸ τὴν ἀναζήτησι μιᾶς περισσότερο

τῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας τελεσθέντες παρὰ τοῦ Ὁσιολογιωτάτου καὶ μακαρίου καὶ ἀοιδίμου Νικοδήμου μοναχοῦ, συγγραφεῖς παρὰ τοῦ ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ του Εὐθυμίου Ἱερομονάχου», δημοσιευθεῖς ἀπὸ τὸ Σπυρίδωνα Λαυριώτη, στὸ περιοδικὸ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», 4 (1920), σσ. 636-641 καὶ 5 (1921), σ.σ. 210-218. Ἐπίσης βλ. καὶ Μοναχοῦ Νικοδήμου Μπιλάλη, «Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, κριτικὸ κείμενο ἀπὸ τὸ μοναδικὸ σωζόμενο χειρόγραφο (1812-13)», Ἀθήνα 1983, ἔκδοσι β'. Γιὰ τὰ βιογραφικὰ-χρονολογικὰ στοιχεῖα, ἐπεξεργασμένα μὲ βάση τὴ δική μας ἔρευνα καὶ τὴ σύγχρονη βιβλιογραφία, βλέπε πρωτοπρ. Κων/νου Καραϊσαρίδη, «Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης καὶ τὸ λειτουργικὸν του ἔργο», Ἀθήνα 1998, ἔκδοσι «ΑΚΡΙΤΑΣ». Γιὰ τὰ βιογραφικὰ τοῦ Ἀγ. Μακαρίου βλ. Ἀθανασίου Παρίου, «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου Ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου τοῦ Νοταρᾶ, συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου ἱεροδιδασκάλου...» «Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον», Ἀθήναι 1930, σσ. 194-204, καθὼς καὶ Κων/νου Παπουλίδη, «Μακάριος Νοταρᾶς (1731-1805) Ἀρχιεπίσκοπος πρώην Κορινθίας», Ἀθήνα 1974.

συστηματικῆς καὶ θύραθεν παιδείας. Τὸ τελευταῖο, ὅμως, δὲν τὸν ἐμπόδισε στὴν ἀνακάλυψη τῆς πατερικῆς καὶ μάλιστα ἀσκητικῆς γραμματείας. Θεωρεῖται δὲ ὡς ὁ μὴσας τὸν Ἅγιο Νικόδημο στὰ βάθη τῆς νηπτικῆς πατερικῆς γραμματείας. Τὸ 1770 ὁ Ἅγιος Νικόδημος ἐπέστρεψε στὴ Νάξο, ὅπου γνώρισε τοὺς ἁγιορεῖτες «κολλυβάδες» μοναχοὺς Γρηγόριο, Νήφωνα καὶ Ἀρσένιο, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μὴθῆκε στὰ τῆς μοναχικῆς ζωῆς καὶ ἰδιαίτερα στὴν μοναχικὴ ἁγιορεϊτικὴ παράδοση. Καθὼς ἐπίσης πληροφορήθηκε καὶ γιὰ τὰ ποικίλα ἀντιμαχόμενα πνευματικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα ἀναστάτωσαν τὸν πνευματικὸ ὀρίζοντα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Ἅγιος Νικόδημος, τότε νεαρὸς Νικόλαος, δὲν ἀρκέστηκε σ' αὐτὲς τὶς συναντήσεις καὶ συνομιλίες, ἀλλὰ μετέβη στὴν Ὑδρα γιὰ νὰ γνωρίσει τὸ Μητροπολίτη Μακάριο καὶ τὸν ἡσυχαστὴ Σύλβεστρο τὸν Καισαρέα. Ὁ τελευταῖος, ὡς ἔμπειρος στὰ θέματα τῆς νηπτικῆς θεωρίας, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἐγινε ὁ πρῶτος διδάσκαλος τοῦ Ἀγ. Νικόδημου στὰ θέματα τῆς ἀδιάλειπτης ἢ νοερᾶς προσευχῆς καὶ τῆς πνευματικῆς θεωρίας.

Αὕτῃ τὴν περίοδο (1770-1774) ὁ Ἅγιος Μακάριος, ἐξαιτίας τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης τῶν Ἑλλήνων στὴν Πελοπόννησο, γνωστῆς ὡς τὰ «Ὁρλωφικά», κατέφυγε μὲ τοὺς συγγενεῖς του στὴ Ζάκυνθο, ὅπου ἔμεινε τρία χρόνια, καὶ στὴ συνέχεια στὴν Ὑδρα, ὅπου ἐγινε καὶ ἡ πρώτη, ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Ὁρους, συνάντηση τῶν δύο ἀνδρῶν.

Πιστεύουμε ὅτι ἡ συνάντηση αὐτὴ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου στὴν Ὑδρα μὲ τὸν μοναχὸ Σύλβεστρο καὶ τὸν Μητροπολίτη Μακάριο λειτούργησε καταλυτικὰ στὴ μετέπειτα ἐν γένει πνευματικὴ πορεία του. Ὁ Ἅγιος Μακάριος, ὡς γνώστης τῆς πατερικῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας καὶ ὁ μοναχὸς Σύλβεστρος, ὡς ἔμπειρος ἀσκητῆς καὶ μύστης τῆς νοερᾶς ἐργασίας, θὰ ἐπηρεάσουν βαθύτατα τὸν νεαρὸ ἀκόμη Νικόλαο.

Ἐτσι ἀργότερα ὁ Ἅγιος Νικόδημος θὰ συνδυάσει ἄριστα στὸ πρόσωπό του τὴ σοφία τοῦ Μητροπολίτη Μακαρίου καὶ τὴν ἀσκητικότητα τοῦ ἡσυχαστῆ Σύλβεστρου. Θὰ γίνῃ ὁ ἴδιος, ἄνθρωπος μεγάλης πνευματικῆς ἀσκήσεως, ἐραστῆς τῆς θεωρητικῆς ζωῆς καὶ μεγάλος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας, μὲ προτιμήσεις στὰ ἀσκητικὰ πατερικὰ συγγράμματα. Ἐπιμένουμε στὴν ἀξιολόγηση αὐτῆς τῆς συνάντησης γιατί ἡ ζωὴ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου θὰ ὀριοθετηθεῖ ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις καὶ τὰ προγράμματα ποὺ ἄρχισαν νὰ κυοφοροῦνται μ' αὐτὴ τὴ συνάντησιν².

Τὸ 1775 ὁ Ἅγιος Νικόδημος μεταβαίνει στὸ Ἅγιον Ὄρος προκειμένου νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν διακαὴ πόθο του, νὰ μονάσῃ κατὰ τὸν πλέον γνήσιο

2. πρβλ. Κ. Καραϊσαρίδη, ὅπ. παρ., σ. 40.

τρόπο και νά μνηθεῖ ἐμπράκτως σέ ὅσα ἤδη πληροφορήθηκε ἀπὸ τὶς συναντήσεις του μὲ ἐκλεκτοὺς ἀγιορεῖτες μοναχοὺς καὶ τὸν Μητροπολίτη Μακάριο.

Τὴν ἴδια περίοδο (1770-1775) ὁ Μητροπολίτης Μακάριος, ἐξαιτίας τῆς πρὸς στιγμὴν ἀπομακρύνσεώς του ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ του καὶ τῆς ὀριστικῆς παραίτησής του, μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης Κιουτσούκ-Καΐναρτζή (1774), ἐλεύθερος ὢν ἀπὸ τὰ ἐπισκοπικὰ καὶ ποιμαντικὰ του καθήκοντα, ἐπιδόθηκε στὰ ἀσκητικὰ του ἐνδιαφέροντα καί, μάλιστα, στὴ συστηματικὴ ἀναζήτηση ἔργων τῆς ἀσκητικῆς χειρόγραφης παράδοσης, στὶς βιβλιοθηκὲς τῆς Πάτμου, τῆς Χίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἡ δὲ σχετικὴ ἐνημέρωσή του σὲ θέματα χειρογράφων ἦταν τόσο ἀξιόλογη, ὥστε καταξιωμένοι διδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Δωρόθεος Βουλησμάς, ζητοῦσαν σχετικὲς πληροφορίες ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Μακάριο³.

Ἔτσι, δηλαδή, τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ νεαρὸς τότε Νικόλαος (1775) μεταβαίνει στὸ Ἅγιον Ὄρος γιὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἀσκητικῆς-μοναχικῆς ζωῆς καὶ σὲ λίγο θὰ ἔλθει, διὰ μέσου τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀντιμέτωπος μὲ τοὺς εὐχυμοὺς καρποὺς τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας, τοὺς ἀποθησαυρισμένους στὰ πολυπληθῆ ἀγιορεϊτικὰ χειρόγραφα, ὁ Ἅγιος Μακάριος εἶναι ἤδη ὥριμος στὰ ἀσκητικὰ θέματα καὶ γνώστης τῆς σχετικῆς γραμματείας, μάλιστα θερμὸς ὑπερασπιστὴς τῆς ἰδέας τῆς διάδοσης αὐτῶν τῶν κειμένων τῆς ἀσκητικῆς εὐλάβειας καὶ τῆς ἐμπειρικῆς-πρακτικῆς θεολογίας.

Γι' αὐτὸ τὸ ἔτος 1777, ὅταν πραγματοποιεῖται ἡ δευτέρη συνάντηση τῶν δύο μεγάλων καὶ ἐναρέτων ἀνδρῶν, τὰ πράγματα ἔχουν πλέον ὀριμαίνει ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ δρομολογοῦνται ἀποφάσεις καὶ σχέδια συνεργασίας, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ἐπηρεάσουν καθοριστικὰ τὴν πνευματικὴ πορεία ὄχι μόνο τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ εὐρύτερου ἑλληνικοῦ χώρου, ἀλλὰ συνολικὰ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τὸ 1777 ὁ Μητροπολίτης Μακάριος ἐπισκέπτεται ὡς προσκυνητὴς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀναζητεῖ τὸν μοναχὸ Νικόδημο, στὸν ὁποῖο ἐμπιστεύεται τὴν ἐπιμέλεια τῆς Φιλοκαλίας, τὴν ὁποία εἶχε ὁ ἴδιος ἐτοιμάσει πρὸς ἔκδοση, καθὼς ἐπίσης τοῦ παρέδωσε καὶ σὲ χειρόγραφη μορφή τὸν «Εὐεργετινὸ» καὶ τὸ βιβλίον «Περὶ συνεχοῦς Θεΐας Μεταλήψεως». Ἔτσι, κατὰ εὐδοκίαν Θεοῦ, ὅπως συμβαίνει ὅταν πέσει ἓνα κείμενο στὰ χεῖρα δόκιμου καὶ φωτισμένου συγγραφέα γιὰ ἐπιμέλεια, τὸ κείμενο τῆς Φιλοκαλίας τοῦ Μακαρίου ἀπέκτησε πολὺ μεγα-

3. βλ. Ν. Γρ. Ζαχαροπούλου, *Δωρόθεος Βουλησμάς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ ἐπιστολῶν*, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 92-93 παρὰ Κ. Παπουλίδη, *ὁπ. παρ.*, σ. 46, σημ. 65.

λύτερη σημασία ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τοῦ μορφῇ. Σύμφωνα καὶ μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ βιογράφου τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ἱερομονάχου Εὐθυμίου, ὁ Ἅγιος Νικόδημος συνέταξε τὸ προοίμιο, τοὺς βίους τῶν ἁγίων, τῶν ὁποίων τὰ συγγράμματα περιλαμβάνονται στὴ συλλογὴ τῆς Φιλοκαλίας, καὶ ἐπέφερε τὶς ἀναγκαῖες διορθώσεις στὸ κείμενο.

Ὁ σεβαστὸς ἀγιορείτης μοναχὸς Θεοκλήτος Διονυσιάτης διερωτᾶται πῶς ὁ Μητροπολίτης Μακάριος, ὁ ἔμπειρος αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς ἄνδρας καὶ βαθύτατος ἐμπειρικὸς γνώστης τῆς ἡσυχαστικῆς πνευματικῆς παραδόσεως, σ' αὐτὴ τὴ συνάντηση ἐμπιστεύεται τὴν ἐπιμέλεια καὶ ἐκδοσὴ τῆς Φιλοκαλίας σὲ ἓνα μοναχὸ μὲ μόλις διετὴ θητεία στὴ μοναστικὴ παράδοση. Σπεύδει δὲ νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι ὁ νέος, τότε, μοναχὸς Νικόδημος διέθετε σπάνια διανοητικὰ καὶ πνευματικὰ προσόντα, εἶχε πλούσιο τὸ φωτισμὸ τοῦ Θεοῦ, προηγούμενη ἐμπειρία τοῦλάχιστον τῆς πρακτικῆς τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ καί, τέλος ἦταν γνωστός, οἰκεῖος πνευματικὰ καὶ λίαν προσφιλὴς στὸν Ἅγιο Μακάριο⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸν «Εὐεργετινὸς», ὁ Ἅγιος Νικόδημος ἀποκάθαρε τὸ βιβλίον ἀπὸ ὀρισμένα λάθη, ἀντιπαραβάλλοντας τὸ χειρόγραφο τοῦ Μακαρίου μὲ χειρόγραφα τῆς Ἱ. Μονῆς Κουτλουμουσίου, συντάσσοντας καὶ εἰδικὸ πρόλογο καὶ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1783 μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Μακαρίου, ποὺ φρόντισε γιὰ τὴν χρηματοδότηση αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κουνᾶ ἀπὸ τὴ Σμύρνη.

Τὸ 1784 ἔχουμε συνάντηση (τὴν τρίτη κατὰ σειρὰ) τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου καὶ τοῦ Ἁγίου Μακαρίου Κορίνθου, πάλι στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου συνεχίζεται ἡ μεταξὺ τους πνευματικὴ ἐπικοινωνία καὶ προτείνεται ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μακάριο ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου. Σ' αὐτὴ τὴν συνάντηση, κατὰ τὸν Ἑμμανουὴλ Ν. Φραγκίσκο, ὁ Ἅγιος Μακάριος παρέδωσε στὸν Ἅγιο Νικόδημο ἀνέκδοτο ὕλικὸ πατμιακῶν χειρογράφων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα συμπεριλαμβάνονταν τὰ ἔργα «Ἀόρατος Πόλεμος» καὶ «Πνευματικὰ Γυμνάσματα» τῶν Lorenzo Scupoli καὶ Giovanni Pietro-Pinamonti ἀντίστοιχα, μεταφρασμένα ἤδη ἀπὸ τὸν Κρητοπάτμιο λόγιον τοῦ 18ου αἰῶνα Ἑμμανουὴλ (ἢ Μαουὴλ) Ρωμανίτη^{4α}.

4. πρβλ. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Ἀθήνα 1959, σ. 95.

4α. Ἐμ. Ν. Φραγκίσκου, «Ἀόρατος Πόλεμος» (1796), «Γυμνάσματα πνευματικὰ» (1800), Ἡ πατρότητα τῶν «μεταφράσεων» τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτη, περιοδ. «Ἑρανιστής», τόμ. 19, Ἀθήνα 1993, σ. 102-135.

Στή συνέχεια ο Ἅγιος Νικόδημος ἐπιδίδεται συστηματικά καὶ ἀκατά-
 παυστα στὸ τεράστιο συγγραφικὸ τοῦ ἔργο, τὸ ὁποῖο συνέχισε σχεδὸν μέχρι
 τὴν ὀσιακὴ κοίμησή του. Ὁ βιογράφος τοῦ Εὐθύμιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι
 ἤδη ἀπὸ τὸ 1805 εἶχε κλονιστεῖ σοβαρὰ ἡ ὑγεία του, κατὰ κύριο λόγο ἕξαι-
 τίας τῆς κακῆς διατροφῆς καὶ τῶν ὑπερβολικῶν κόπων του, ἀλλὰ παρὰ
 ταῦτα, κατὰ τὸ ἐναπομείναν χρονικὸ διάστημα, ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως
 τοῦ Συναξαριστοῦ, τοῦ Θεοδοκαρίου καὶ τῆς Νέας Κλίμακος, ὥσπου τὸ
 1809 ὁ Ἅγιος Νικόδημος ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ.

Στις 31 Μαΐου 1955 τὸ Οὐκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀνακήρυξε καὶ κατέ-
 ταξε τὸν ὀσιώτατο Μοναχὸ Νικόδημο τὸν Ἅγιορεῖτη μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς
 Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μὲ βάση τὴν ὀσιακὴ βιοτὴ καὶ τὰ ἱερὰ συγγράμμα-
 τὰ του, ὅπου ἀσφαλῶς καθρεπτίζεται ὁ ἐσωτερικὸς πλοῦτος τῶν βιωμάτων
 τοῦ ἁγίου αὐτοῦ ἀνδρὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἅγιος Μακάριος, μετὰ τὴν συνάντησή του τὸ 1784 μὲ τὸν Ἅγιο Νι-
 κόδημο, ἀφοῦ παρέμεινε κάποιο χρονικὸ διάστημα στὸ Ἅγιον Ὅρος, ἐγκα-
 τέλειψε τὸ Ὅρος γιατί συνεμερίζετο τὶς θέσεις τῶν λεγομένων «κολλυ-
 βάδων» καὶ ἤδη, τοῦλάχιστον ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐπεκράτησαν οἱ
 ἀντικολλυβάδες, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐπιθυμοῦσε
 τὴν κατάπαυση τῆς δημιουργηθείσης ἔριδος. Ἔτσι, κατὰ βάσιν, τὸ διάστη-
 μα 1790-1805 παραμένει στὴ Χίο, στὸ Κάθισμα τοῦ Ἁγίου Πέτρου, πλη-
 σίον τοῦ Βροντάδου.

Ὁ Μακάριος Κορίνθου δὲν ἀνεκηρύχθη ἐπισήμως ἅγιος, ἀλλὰ στὴ συν-
 εἶδηση τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τότε ἀκόμη πού ζοῦσε μέχρι
 σήμερα, θεωρεῖται ἅγιος. Μάλιστα στὴ Χίο, Σύρο, Ἰκαρία, Πάτμο καὶ Κό-
 ρινθο τιμᾶται ἡ μνήμη του στίς 17 Ἀπριλίου⁵. Στὸ χωριό, δέ, Ἐλάτα τῆς Χίου
 ὑπάρχει Ἱερὸς Ναὸς πρὸς τιμὴν του. Προσωπικὰ προσκυνήσαμε, πρὸ 20
 ἐτῶν, στὴν Ἔρημο τοῦ Ἁγίου Βασιλείου στὸ Ἅγιον Ὅρος, ὑπαγομένη στὴ
 Μεγίστη Λαύρα, παρεκκλήσιο τιμώμενο ἐπ' ὀνόματι τῶν τριῶν Μακαρίων,
 δηλαδὴ τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, τοῦ Μακαρίου τοῦ Ἀλεξανδρέως
 καὶ τοῦ Μακαρίου Κορίνθου. Σήμερα ὑπάρχει μεγάλος Ἱερὸς Ναὸς πρὸς
 τιμὴν του στὸ Ξυλόκαστρο Κορινθίας.

**Β) Ἡ ἐποχὴ καὶ οἱ ἐπιδράσεις τῆς στὰ πρόσωπα καὶ τὸ ἔργο τους, καθὼς
 καὶ ἡ συμμετοχὴ τους στὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων.**

Σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο θὰ ἀνιχνεύσουμε τὴ συγκλίνουσα πορεία τῶν δύο

5. Κ. Παπουλίδη, ὁπ. παρ., σ. 76.

ἀνδρῶν μέσα ἀπὸ τὸ κλίμα, τὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς καὶ ἰδιαίτερα τὴν παρεμφερῆ –θὰ λέγαμε ἐνιαία– στάση τους ἀπέναντι στὶς ἰδεολογικὲς προκλήσεις τῆς.

Ὁ δέκατος ὄγδοος αἰώνας χαρακτηρίζεται ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητὲς ὡς μία περίοδος πνευματικῆς καὶ θεολογικο-ἐκκλησιαστικῆς ἀναγέννησης⁶. Αὕτῃ τὴν περίοδο δὲν λείπουν οἱ ἰδεολογικὲς ἐντάσεις καὶ συγκρούσεις. Μάλιστα δὲ μορφοποιοῦνται πλήρως δύο ἀντίπαλα πνευματικὰ ρεύματα:

* Τὸ ἓνα ἔχει ὡς ἰδεολογικὴ βάση του τὰ κηρύγματα τοῦ γ α λ λ ι κ ο ὗ διαφωτισμοῦ, μὲ ἔντονα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀντικληρικαλισμοῦ, τὴ χειραφρέτηση ἀπὸ τὴν αὐθεντία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας, τὴν ἐνθουσιώδη καὶ χωρὶς ἐσωτερικὴ ἐπεξεργασία ἀποδοχὴ τῶν νέων κοινωνικοπολιτικῶν ἰδεῶν ποὺ γεννήθηκαν στὸ δυτικὸ κόσμον καὶ τὴν μετὰ ἐνθουσιασμοῦ ἐπίσης ἀποδοχὴ τῶν νέων ἐπιτευγμάτων τῆς ἐπιστήμης. Τὸ τελευταῖο ἀτυχῶς ὁδήγησε πολλοὺς στὴν ὀρθολογιστικὴ προσέγγιση τῶν θεμάτων τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀντικατάσταση τῆς πίστεως στὸ Θεὸ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτὴ ἐμπιστοσύνη στὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα. Σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ τοῦ ρεύματος θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ βαθειὰ περιφρόνηση τῆς ἔννοιᾱς τῆς παράδοσης, ἰδιαίτερα στὸ θρησκευτικὸ καὶ θεολογικο-ἐκκλησιαστικὸ πεδίο.

* Τὸ δευτέρον ἀντίπαλον πνευματικὸ ρεῦμα ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικὸ τὴν ἐμμονὴν στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τὴ βαθειὰ ἐκτίμηση πρὸς τὶς παραδοσιακὲς ἀξίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ σχέση τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ Θεὸ καὶ μεταξύ τους, τὸ σεβασμὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας καὶ τὴν μετὰ προσοχῆς ἀποδοχὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων, θεωρουμένων πάντα ἐντὸς τῶν αὐστηρῶν πλαισίων τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ σὲ καμμία περίπτωσι μεταβαλλομένων σὲ κηρύγματα καὶ πιστεύματα ἐνάντια στὴ χριστιανικὴ πίστι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνθερμοὶ ὑποστηρικτὲς καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιμαχομένων ἰδεολογικῶν ρευμάτων βρέθηκαν νὰ ὑπάρχουν, μεταξύ τῶν ἄλλων, καὶ πολλοὶ κληρικοὶ ὁλων τῶν βαθμίδων.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ποὺ περιγράφουμε συναντᾶται καὶ στὶς σλαβικὲς Ἐκκλησίες, Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ Ρωσίας, ὅπου ἡ ἀπότομη συνάντηση ἢ καλύπτει τὴν σύγκρουση τῶν δύο αὐτῶν ρευμάτων, δηλαδὴ τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης καὶ τῶν νέων ἰδεῶν τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, προκάλεσε ἀναστάτωση στὴν ἐπικρατοῦσα τάξι ἰδεῶν καὶ ἐπέφερε διαφοροποιήσεις

6. βλ. Κ. Καραϊσαρίδη, ὅπ. παρ., σ. 22, σημ. 2 ὅπου παρατίθεται καὶ σχετικὴ ἐκτεταμένη διεθνὴς βιβλιογραφία.

στην πνευματική ζωή ολόκληρης σχεδόν της χριστιανικής λεγόμενης Ἀνατολῆς⁷. Εἰδικῶς γιὰ τίς δύο σλαβικές Ἐκκλησίες, Σερβίας καί Βουλγαρίας, ὁ Ἀντώνιος-Αἰμίλιος Ταχιάος ἐπισημαίνει ὅτι: «ὁ κλονισμός τῆς βυζαντινοσλαβικής μεσαιωνικῆς παραδόσεως ἐκ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τῶν ιδεῶν τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ προηγείται ἐν Σερβία καί ἀκολουθεῖ ἐν Βουλγαρία. Αἱ Ἐκκλησίαι εἶναι οἱ θεματοφύλακες τῆς παραδόσεως ταύτης, ἥτις ὁμῶς δέν δύναται νά ἀνανεωθῇ καί νά ἀφομοιώσῃ ἐν ἑαυτῇ τὰς νέας ιδέας. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι νά δημιουργηθῇ διχασμός εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πεπαιδευμένων πιστῶν, οἵτινες ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐγκολποῦνται τὰς ιδέας τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ παραμένουν πιστὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν βλέπουν περισσότερον ὡς θεματοφύλακα τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως καί τοῦ λατρευτικοῦ τύπου. Ἡ ἀπουσία σοβαρᾶς θεολογικῆς σκέψεως ἐκ τῆς πάλης μεταξὺ τῶν δύο ρευμάτων ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν μὴ ἐπίτευξιν τῆς συνθέσεως, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλουν οἱ καιροί. Ἐξάλλου αἱ Ἐκκλησίαι, ἀποδυσθεῖσαι εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἐξέρχονται ἐξ αὐτοῦ μειωμέναι, δίδουσαι ἐν πολλοῖς τὴν εἰκόνα ἀνθρώπου, ὅστις μετὰ πολυχρόνιον ἐξαντλητικὴν ἐργασίαν ὑφίσταται ὑπερκόπῳσιν καί ἐπὶ πολὺν χρόνον κατόπιν εἶναι ἀνίκανος νά ἀνασυντάξῃ τὰς σωματικὰς καί πνευματικὰς του δυνάμεις»⁸.

Τὰ ἴδια περίπου ἰσχύουν καί γιὰ τὴν ἄλλη σημαίνουσα ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τοῦ βαλκανικοῦ χώρου, τῇ ρουμανικῇ, τῆς ὁποίας ἓνα ἐκλεκτὸ τέκνο, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Virgil Cândea, σπουδαῖος ἐρευνητὴς ἰδιαίτερα τῶν ἡσυχαστικῶν θεμάτων, μᾶς δίδει περιγραφικὰ τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς, μάλιστα κατὰ ἓνα τρόπο πού θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἰσχύει γιὰ ολόκληρη τὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία: «Οἱ μεγάλες ἀλλαγές –ἀναφέρει ὁ Virgil Cândea– πού ἔλαβαν χώρα στὴ σκέψη, τὸν πολιτισμὸ καί τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν δέκατο ὄγδοο αἰῶνα ἀπειλοῦσαν ὅλο καὶ περισσότερο τὴν Ὁρθοδοξία. Ἡ βαθμιαία ἐγκατάλειψη τῆς παράδοσης στὸ ὄνομα τῶν νέων ἰδανικῶν τοῦ ὀρθολογισμοῦ καί τοῦ διαφωτισμοῦ στὸ θρησκευτικὸ πεδίο ἐκδηλώνονταν μὲ τὴν ἀποδυνάμωση τῆς πειθαρχίας στὴ μοναχικὴ ζωή, τῇ σταδιακῇ λήθῃ τοῦ ὑψίστου σκοποῦ τοῦ χριστιανοῦ, πού εἶναι ἡ θέωση, καί τοῦ ἡσυχαστικοῦ ἰδεώδους, τὴν κατάπτωση τῆς ἀποτελεσματικῆς συμμετοχῆς στὰ ἱερὰ μυστήρια τῆς ἐξομολογήσεως καί τῆς θείας

7. Ἀντωνίου-Αἰμιλίου Ταχιάου, *Περὶ πνευματικῶν ρευμάτων εἰς τὴν Σλαβικὴν Ὁρθοδοξίαν κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα*, στὸ «Ὁρθόδοξος Πνευματικότης, Χριστιανισμός-Μαρξισμός», Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 66-67. Γιὰ τὴν περίπτωσιν τῆς Ρωσίας βλ. καὶ Γεωργίου Φλωρόφσκυ, *Σταθμοὶ τῆς Ρωσικῆς Θεολογίας*. Θεσσαλονίκη 1986.

8. Ἀ. Ταχιάου, ὅπ. παρ., σ. 80-81.

εὐχαριστίας, τὴν ἀποδυνάμωση τῆς διάθεσης γιὰ τοὺς ἐντελῶς ἀπαραίτητους κόπους ποὺ ὁδηγοῦν στὴν πνευματικὴ πρόοδο (μετάνοια, προσευχή, ἐπίμονη ἀνάγνωση τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων). Αὐτὰ τὰ κακὰ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν ὑποβάθμιση τῆς ἰδίας τῆς σκέψεως, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀνικανότητά της νὰ ἀποδεχθεῖ καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἕναν τρόπο σκέψης ἀνώτερο τῆς λογικῆς ἢ νὰ ἀπαντήσῃ στοῦ ἐρώτημα: οἱ πέντε αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ὑπηρετήσουν μόνο τίς ἀνάγκες καὶ τίς ἡδονές τοῦ σώματος ἢ εἶναι μέσα γνώσεως τῆς Ἀλήθειας καὶ τῆς πνευματικῆς τελείωσης; Ἄλλοι κίνδυνοι ἦταν ἡ διαστροφή στὸν τομέα τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας, ἡ περιφρόνηση τῶν κανόνων ποὺ ἐφαρμόστηκαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅχι μόνο μέσα στὴν Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ μέσα σ' ὁλόκληρη τὴ χριστιανικὴ κοινωνία, ἐξαιτίας καὶ τῆς ἀναξιότητος τῶν ἀρχιερέων, ποὺ ἔπεφταν στὸν πειρασμὸ νὰ γίνουν ἰσχυροὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου παρὰ ποιμένες ψυχῶν, ἐξαιτίας τῆς κατάπτωσης σὲ ἀπλὴ ρουτίνᾳ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, τῆς ὁποίας ὁ λαὸς, μερικὲς φορὲς ἀκόμη καὶ οἱ ἴδιοι οἱ λειτουργοί, δὲν κατανοοῦσαν πλέον τὰ βαθιὰ νοήματα καὶ δὲν αἰσθάνονταν πλέον τὴν πνευματικὴ τῆς δύναμη»⁹.

Μιὰ ἐνδιαφέρουσα πτυχή τῶν ἰδεολογικῶν ζυμώσεων τῆς ἐποχῆς ἦταν καὶ τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων. Ἐξάλλου ὁ Ἅγιος Νικόδημος καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου, ὡς γνήσιοι ἄνδρες τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, ἦταν ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναιμιχθοῦν, καὶ μάλιστα νὰ διαδραματίσουν σημαίνοντα ρόλο στὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων. Ὁ Κωνσταντῖνος Παπουλίδης ὀρθῶς χαρακτηρίζει τὸν Ἅγιο Μακάριο Κορίνθου ὡς τὸν «ἐμψυχωτὴ τοῦ κινήματος τῶν κολλυβάδων»¹⁰, τὸν Ἅγιο Νικόδημο ὡς τὸν «θεολόγο τοῦ κινήματος τῶν κολλυβάδων»¹¹. Ἐνῶ ὁ ἕτερος τῆς τριάδος τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τοῦ κολλυβαδιοῦ κινήματος, ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, θεωρεῖται ὅτι «ὑπῆρξεν ὁ μαχητικὸς τοῦ κινήματος τῶν κολλυβάδων»¹². Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Κ. Μπαστιᾶ: «ἡ “συνεχῆς μετάληψη” καὶ ἡ τέλεση τῶν μνημοσύνων τὸ Σάββατο καὶ ὅχι τὴν Κυριακή, ποὺ ζητούσανε οἱ κολλυβάδες, δὲν ἦταν στενόκαρδη προσήλωση σὲ τύπους. Πίσω ἀπὸ τὰ δύο τοῦτα αἰτήματα κρυβότανε τὸ σοβαρώτερο αἶτημα τῆς Ὁρθοδοξίας: ἡ παράδοση. Οἱ κολλυβά-

9. Cuvint Înainte στοῦ ἔργο Konstantinos Karaisaridis, *viața și opera Sfîntului Nicodim Aghioritul*, București 2000, p. 7.

10. Κ. Παπουλίδης, *Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων*, Ἀθῆναι 1971, σ. 34.

11. ὁπ. παρ., σ. 35.

12. ὁπ. παρ., σ. 37.

δες ἐκφράζανε τὸν ἀγῶνα τῆς Ὁρθοδοξίας νὰ κρατήσῃ τὴν ἱερά της παράδοση ἀνόμενη ἀπὸ συμβιβασμοὺς, ποὺ θὰ νοθεύανε καὶ τὴ μορφὴ καὶ τὴν οὐσία της. Γιατὶ μορφὴ καὶ οὐσία στὴν Ὁρθοδοξία εἶναι ἀλληλένδετα καὶ κάθε ρωγμὴ στὴ θαυμαστὴ τούτῃ ἐνότητα εἶναι φοβερὸ τραῦμα»¹³. Ἡ πλειονότητα τῶν μελετητῶν παραδέχεται ὅτι τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων εἶχε βαθύτερες ρίζες καὶ ἀπώτερους στόχους. Δὲν ἦταν ἀπλὰ μία στείρα ἀντίδραση στὴν προσπάθεια παραθεώρησης τῆς σημασίας τῆς παράδοσης, ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερο ἦταν μία γόνιμη προσπάθεια ἀνάδειξης τῆς παράδοσης ὡς στέρεας καὶ δοκιμασμένης βάσης, πάνω στὴν ὁποία μπορεῖ νὰ οἰκοδομηθεῖ ἡ βαθεῖα πνευματικὴ ζωὴ καὶ ὁ ὑγιὲς ἐκκλησιαστικὸς βίος¹⁴. Βέβαια ὑπάρχει καὶ ἡ ἄποψη ὅτι τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων εἶναι ἀπλὰ ἓνα φαινόμενο ζηλωτισμοῦ, τὸ ὁποῖο πολλάκις ἔχει ἰδιαίτερη ἀπήχηση στὶς μοναχικὲς τάξεις¹⁵. Ὅμως, ἡ τελευταία ἄποψη δὲν ἔχει πολλοὺς ὑποστηρικτές. Ἀντίθετα, πολλοὶ μελετητὲς προτιμοῦν νὰ βλέπουν κάτω ἀπὸ τὴν ἐριδα γιὰ τὴν τέλεση τῶν μνημοσύνων μία ἀναβίωση τοῦ ἡσυχαστικοῦ κινήματος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνα, μὲ ἄλλη βέβαια μορφὴ καὶ ἀφορμὴ¹⁶. Σχετικὰ μὲ τὴν πνευματικὴ σύνδεση καὶ σχέση τοῦ 14ου καὶ τοῦ 18ου αἰῶνα ὁ Ρουμάνος Ἀρχιεπίσκοπος Βερολίνου καὶ Μητροπολίτης Γερμανίας καὶ Κεντρικῆς Εὐρώπης κ. Σεραφεῖμ ἀναφέρει: «Ἄν γιὰ τὴν ὀρθόδοξη ἀνατολὴ ὁ ΙΔ' αἰῶνας ἦταν κατ' ἐξοχὴν «ἐποχὴ τοῦ ἡσυχαστικοῦ κινήματος», ὁ ΙΗ' αἰῶνας ἦταν τὸ φιλοκαλικὸ κίνημα». Πράγματι καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μία πνευματικὴ ἀναγέννηση ὀφειλόμενη σὲ μερικὲς προσωπικότητες ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖες ἐνσάρκωσαν μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους τὸ πνεῦμα τῆς πιὸ αὐθεντικῆς μοναχικῆς παράδοσης, στὴν ὁποία ἡ προσοχὴ τίθεται στὴ μυστικὴ ἐμπειρία τῆς ἑνώσεως μὲ τὸ Θεό

13. Κ. Μπαστιά, «Ὁ Παπαδιαμάντης», Ἀθῆναι 1962, σ. 29 στὸ Θεοδωρίτου Μοναχοῦ Ἀγιορείτου, *Ἡ εὐχαριστιακὴ συμμετοχὴ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει*, Ἀγιον Ὅρος - Ἀθῆναι 1972, σ. 40.

14. πρβλ. Constantin Papoulidis, *Portée Oecumenique du renouveau monastique au XVIIIe siècle dans l'Église Orthodoxe*, «Balkan Studies», 10 (1969), Θεσσαλονίκη, σ. 106· Κ. Παπουλίδη, *Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων*, Ἀθῆναι 1971, σ. 25-26· Ἀθηνᾶς Καραμπέτσου, *Ἀθανάσιος ὁ Πάριος*, Ἀθῆναι 1974, σ. 58· Κ. Παπουλίδη, *Περίπτωσις πνευματικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἀγίου Ὁρους εἰς τὸν Βαλκανικὸν χώρον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα*, «Μακεδονικά» Θ' (1969), Θεσ/νίκη, σ. 281.

15. πρβλ. Χαριλάου Σ. Τζώγα, *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἐρις ἐν Ἀγίῳ Ὁρει κατὰ τὸν 19 αἰ.*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 142-143.

16. πρβλ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Δ' Τουρκοκρατία 1669-1812, Ἡ οἰκονομικὴ ἀνοδος καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ γένους*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 298-299.

μέ τὴν ἀπάθεια, τὴ διαφύλαξη τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας καὶ τῆς καθαρῆς προσευχῆς. Τὸν ΙΔ', ὅπως καὶ τὸν ΙΗ' αἰώνα, οἱ ἀνανεωτὲς τῆς μοναχικῆς ζωῆς σχεδίαζαν τὴν «ἐπιστροφή στίς πηγές», στοὺς συγγραφεῖς οἱ ὁποῖοι δόξασαν μὲ τὰ συγγράμματά τους τὸ αὐθεντικὸ πνεῦμα τῆς πνευματικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας. Χωρὶς ἀμφιβολία, ὁ κόσμος τοῦ ΙΗ' αἰώνα δὲν ἦταν ὅπως ὁ κόσμος τοῦ ΙΔ' αἰώνα. Παρενεβλήθησαν μεταβολές πολιτικές, κοινωνικές καὶ πολιτισμικές καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἐμπλουτίστηκε μὲ διάσημα ὀνόματα, ἀρχῆς γενομένης μὲ τοὺς δημιουργοὺς τῆς ἡσυχαστικῆς κινήσεως: Μάξιμος ὁ Καυσοκαλυβίτης, Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης καὶ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς. Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ κληρονομία ἀνέμενε νὰ ἀξιολογηθεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε ὅλοι νὰ μποροῦν νὰ ἐμπνευστοῦν ἀπὸ αὐτήν. Ἔτσι ἐκδόθηκαν, σχεδὸν ταυτόχρονα, ἡ Φιλοκαλία στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα (Βενετία, 1782), τῆς ὁποίας ὁ τίτλος προσδιορίζει ἐπακριβῶς τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐκδοτῶν: «*Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν... ἐν ᾗ διὰ τῆς κατὰ τὴν προᾶξιν καὶ θεωρίαν ἡθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*» καὶ ἡ σλαβονικὴ ἔκδοση, τιτλοφορουμένη «Dobrotoliubie» (St. Petersburg, 1793)¹⁷.

Ἐξάλλου, ὅπως γνωρίζουμε, οἱ πρῶτοι καρποὶ τῆς συνεργασίας τῶν δύο ὁσίων ἀνδρῶν καὶ κολλυβάδων ἦταν ἡ ἔκδοση τῆς Φιλοκαλίας, ἡ ἔκδοση τοῦ Εὐεργετινοῦ καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀγίου Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, ἔργα καθαρῶς ἀσκητικά καὶ νηπτικά.

Εἰδικὰ ἡ Φιλοκαλία, στὴν ὁποία τονίζεται καὶ περιγράφεται ἡ πορεία πρὸς τὸ φωτισμὸ τοῦ νοὸς ἀποτελεῖ εὐθεία ἀπάντηση τῆς χριστιανικῆς παράδοσης στὸ νεοφανὲς κήρυγμα περὶ νέων φώτων τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ. Ἀκόμη καὶ τὸ βιβλίον «Περὶ συνεχοῦς Θείας μεταλήψεως» μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἡσυχαστικὴ προοπτικὴ, ἰδωμένη πάντα στὴ βάση τῆς λειτουργικῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Καὶ τοῦτο γιατί μίᾳ ἐπάξια συχνῇ θεῖα μετάληψι προϋποθέτει συνεχὴ ἐργήγορση καὶ νήψη καθὼς καὶ προσευχὴ καὶ ἐξομολόγησι συνοδευόμενη καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα πνευματικὰ ἀθλήματα.

Γ) Ἄλλες πτυχὲς τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τους ποὺ ἐπιμαρτυροῦν τὸ κοινὸ τῶν βιωμάτων καὶ τῶν δραστηριοτήτων τους.

α) Αὐστηρὴ προσήλωση στὰ ἰδεώδη τοῦ μοναχικοῦ βίου.

Ὅπως γνωρίζουμε, ὁ Ἅγιος Νικόδημος ἐστάλη στὴ Σμύρνη γιὰ περαι-

17. Mitropolitul Serafim, *Isihasmul tradiție și cultura românească*, București 1994, σ. 109.

τέρω θεολογικές σπουδές. Όταν επέστρεψε στη Νάξο προσελήφθη ως γραμματέας του οικείου Μητροπολίτη Ἀνθιμου Βαρδῆ, ὁ ὁποῖος ἔδειξε προσωπικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς σπουδές του, παρακαλουθοῦσε τὴν πορεία του καί, τὸ πιὸ πιθανό, ἔκανε ὄνειρα γιὰ τὴν περαιτέρω σταδιοδρομία του στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία. Ἀκόμη ὁ Ἅγιος Νικόδημος εἶχε ἐξάδελφό του τὸν Ἐπίσκοπο Εὐρίπου Ἱερόθεο, κατὰ ἐπιμονὴ τοῦ ὁποῖου συνέταξε τὸ περισπούδαστο ἔργο του «*Συμβουλευτικὸ Ἐγχειρίδιον*». Στὸ προοίμιο τοῦ ἔργου αὐτοῦ γίνεται λόγος γιὰ τὸ ὕψος τῆς ἀρχιερωσύνης καί, περισσότερο, γιὰ τὰ ἰδιαίτερα προσόντα ποὺ πρέπει νὰ διαθέτει ἓνας ἀληθινὸς ἀρχιερέας¹⁸. Ἐπίσης τὸ βιβλίο του «Ἀπάνθισμα ἐκ τῶν προφητανῶν τοῦ δαυϊτικῶν ψαλμῶν - Ἀπάνθισμα διαφόρων κατανυκτικῶν εὐχῶν κ.λπ.», ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1799 μὲ προτροπὴ καὶ φροντίδα τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου, κατακλείεται μὲ ἓνα λόγο τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀρχιερωσύνης ὡς ἐκκλησιαστικοῦ θεσμοῦ καὶ λειτουργήματος. Ἀκόμη τὸ «Πηδάλιον», ἐνῶ μὲ τὸν πλήρη τίτλο του ὑποδηλώνει τὸ πῶς πρέπει νὰ κυβερνᾶται ἡ Ἐκκλησία, στὴν πρᾶξιν δίδει πλεῖστες ὁσες συμβουλές στοὺς κληρικούς ὅλων τῶν βαθμίδων γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ διευθετοῦν βάσει τῆς ἱεροκανονικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας τὰ διάφορα πνευματικὰ ζητήματα καὶ μάλιστα προσδιορίζει λεπτομερῶς καὶ τὶς προσωπικὲς τοὺς πνευματικὲς ὑποχρεώσεις ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ φύσιν καὶ τὸ βαθμὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖο καλοῦνται νὰ ὑπηρετήσουν. Δὲν πρέπει νὰ παραθεωρεῖται σ' αὐτὴ τὴ συνάφεια τὸ ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόδημος στίς συγγραφές του συμπεριέλαβε καὶ ἓνα ἔργο καθαρὰ ποιμαντικοῦ περιεχομένου, ὅπως τὸ «Ἐξομολογητᾶριον». Τέλος κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ βιογράφου του, Ἱερομονάχου Εὐθυμίου: «...σχεδὸν ὅλοι οἱ πληγωμένοι ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφησαν τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς πνευματικούς καὶ ὅλοι ἔτρεχαν εἰς τὸν ρακενδύτην Νικόδημον διὰ νὰ εὕρουν τὴν ἰατρείαν τοὺς καὶ παραμυθίαν τῶν θλίψεων τοὺς· οὐ μόνον ἀπὸ τὰ Μοναστήρια καὶ Σκήταις καὶ κελλία, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ ἤρχοντο ἀπὸ διαφόρους χώρας νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ παρηγορηθοῦν εἰς τὰς θλίψεις τῶν ἀπὸ τὸν Νικόδημον»¹⁹.

Παρὰ ταῦτα, παρὰ δηλαδὴ τὴν ποιμαντικὴ εὐαισθησία του καὶ τὴν ἀριστή γνώση τῶν διοικητικῶν καὶ ἄλλων θεμάτων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, ὁ Ἅγιος Νικόδημος παρέμεινε ἓνας ἀπλὸς μοναχός, διὰ βίου ἀσκητῆς καὶ δὴ

18. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον*, Βόλος 1969, σσ. 26-30.

19. Μοναχοῦ Νικοδήμου Μπιλάλη, ὅπ. παρ., σ. 27.

ἁγιορείτης καὶ μάλιστα, πάντα κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἱερομονάχου Εὐθυμίου, παραπονιόταν κατὰ κάποιον τρόπο γιὰ τὴν τόσο μεγάλη προσέλευση τῶν ἀνθρώπων γιὰ πνευματικὲς συμβουλές, ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ ἔργο τὸν ἐμπόδιζε ἀπὸ τὴν ἐνασχόληση μὲ τὶς συγγραφές του, πάντα πρὸς ὠφέλεια τῶν χριστιανῶν καὶ κυρίως τὸν ἐμπόδιζε ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς προσευχῆς, τῆς ὁποίας ἐπεμελεῖτο ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἀναφέρει αὐτολεξεὶ ὁ βιογράφος του: «...ὅλας τὰς ὥρας τοῦ ἡμερονυκτίου εἰς ταύτας τὰς δύο ἐργασίας τὰς εἶχεν ἀφιερωμένας, ἢ νὰ ἐξηγήσῃ κανένα νόημα τῆς θείας Γραφῆς ἢ νὰ κλίνη τὴν κεφαλὴν του εἰς τὸ ἀριστερόν μέρος τοῦ στήθους του καὶ νὰ βάνῃ τὸν νοῦν του μέσα εἰς τὴν καρδίαν καὶ νὰ φωνάξῃ νοερῶς τὸ «Κύριε Ἰησοῦ, ἐλέησόν με», καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις μᾶς ἔλεγε: «Πάμε, Πατέρες μου, εἰς κανένα ἐρημονήσιον, νὰ γλυτώσωμεν ἀπὸ τὸν κόσμον»»²⁰.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ Ἅγιος Μακάριος ἀπὸ μικρὸς ἔδειχνε μία προτίμηση στὰ αὐστηρῶς πνευματικὰ θέματα²¹. Ἐπεχείρησε νὰ μονάσει στὸ Μέγα Σπήλαιο, ἀλλὰ δὲν ἔγινε δεκτὸς διότι δὲν εἶχε τὴ συγκατάθεση τοῦ ἐπιφανοῦς μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς πατέρα του²². Ἀργότερα, δταν πιά ἔγινε ἐπίσκοπος ἀνέπτυξε ἓνα πολὺ ἀξιόλογο ποιμαντικὸ ἔργο καὶ παράλληλα ἀσχολήθηκε μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια μὲ τὸν κλῆρο τῆς ἐπαρχίας του, ὅπως π.χ. φρόντισε γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ πνευματικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν κληρικῶν του καὶ παράλληλα ἀπομάκρυνε ὅσους κληρικοὺς ἦταν ἐπιλήσιμοι τῆς ἀποστολῆς τους, τοὺς ἀγραμμάτους καὶ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐκτελοῦν τὰ καθήκοντά τους λόγῳ γήρατος. Ὁ Κ. Παπουλίδης μὲ βάση τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου Παρίου γραφόμενα, συνοψίζει τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ κλήρου σὲ ἑξὶ στάδια, ὅπως:

1) ἔπαυσε νὰ χειροτονεῖ ὠρισμένα μόνον ἄτομα ἱερεῖς, ἀλλὰ χειροτονοῦσε μόνον ὅσους εἶχαν τὰ τυπικὰ καὶ οὐσιαστικὰ προσόντα·

2) παρὰ τὴν ἔλλειψη καὶ τὶς πολλὲς καθαιρέσεις, δὲν χειροτονοῦσε χωρὶς τὴν κανονικὴ ἡλικία·

3) τοὺς ὀλιγογράμματος, τοὺς προέτρεπε νὰ μεταβοῦν γιὰ λίγο στὶς ἱερὲς μονὲς καὶ τοὺς χειροτονοῦσε μετὰ τὴν ἐξάσκησή τους στὰ τελετουργικά·

20. ὁπ. παρ., σ. 28.

21. Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, «Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου Ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου τοῦ Νοταρᾶ, συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου ἱεροδιδασκάλου....., «Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον», ὁπ. παρ., σ. 195, στὸ Κ. Παπουλίδη, Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, Ἀθῆναι 1974, σ. 38.

22. Κ. Παπουλίδη, Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, σ. 38, βλ. καὶ σημ. 38.

4) τοὺς χειροτονοῦσε στὴν ἀρχὴ διακόνους, τοὺς ἐκπαίδευε ὁ ἴδιος καὶ ἀργότερα τοὺς χειροτονοῦσε ἱερεῖς·

5) φρόντιζε νὰ προμηθεύονται οἱ ἱερεῖς τοῦ ἐπιμορφωτικὸ ὕλικό·

6) μεριμνοῦσε καὶ γιὰ πρακτικὰ ζητήματα, ὅπως προμήθεια κολυμβήθρας κ.ἄ.²³.

Ἡ ἐπισκοπικὴ ποιμαντορία τοῦ διακόπτεται σύντομα (1765-1770) ἐξ αἰτίας τῶν «ὀρλωφικῶν» καὶ γιὰ εἴκοσι περίπου χρόνια μετακινεῖται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, παντοῦ ἀναπτύσσει πνευματικὴ δράση, αὐτὴν τὴν περίοδο συναντᾶται μὲ πολλὰ πρόσωπα, ἰδιαίτερα τῆς κολλυβαδικῆς παράταξης, ἐπισκέπτεται βιβλιοθήκες καὶ μελετᾷ χειρόγραφα, συναντᾶται μὲ τὸν Ἅγιο Νικόδημο τρεῖς φορές καὶ ὅμως δὲν λησμονεῖ τὸν ἀσκητὴ ποὺ εἶχε πάντα μέσα του. Γι' αὐτὸ τὰ τελευταῖα 15 χρόνια τοῦ βίου του (1790-1805) τὰ περνάει στὸ Κάθισμα τοῦ Ἁγ. Πέτρου στὴ Χίο. Τὸ πλέον ὅμως ἐνδεικτικὸ τοῦ μοναχικοῦ καὶ ἀσκητικοῦ φρονήματος τοῦ Μακαρίου εἶναι τὸ ὅτι στὰ τέλη τοῦ βίου του, καρεῖς μεγάλοςχημος μοναχός, ἔπαυσε νὰ ἐνεργεῖ τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ ἔκλεισε τὰ τοῦ βίου του ὡς ἀπλοῦς μοναχός, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ σχετικὴ πληροφορία τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου²⁴.

Ἐπομένως, ὁ Ἅγιος Μακάριος καθοδηγεῖ τὸν Ἅγιο Νικόδημο στὰ πρῶτα μοναχικὰ βήματά του, ὁ ὁποῖος παραμένει ἕως τέλους ἀπόλυτα ἀφοσιωμένος στὴν μοναχικὴ βιοτὴ καὶ πολιτεία του, ἐνῶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ βίου του τὸ διέρχεται ἐπίσης ὡς ἀπλοῦς μοναχός, ἐκπληρώνοντας ἔτσι τὸν νεανικὸ διακαή, πλὴν ἀνεκλήρωτο ἕως τότε, πόθο τῆς μοναχικῆς ἀφιερώσεώς του.

β) Ἄοκνοι ἐργάτες τῆς ἀνυψώσεως τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ὑποδούλου γένους

Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ἔγραψε ἀσφαλῶς στὴν ἀρχὴ κατὰ προτροπὴ τοῦ Ἁγίου Μακαρίου καὶ στὴ συνέχεια μὲ δική του πρωτοβουλία ἢ καὶ φιλάδελφες παροτρύνσεις ἄλλων, ὅπως τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ Ἱεροθέου Ἐπισκόπου Εὐρίπου κ.ἄ., ἀλλὰ πάντοτε εἶχε ὡς στόχο τὴν πνευματικὴ ὠφέλεια τῶν χριστιανῶν. Γι' αὐτὸ στὸ ἔργο του ὑπάρχει ἔντονος ἐκλαϊκευτικὸς,

23. Γιὰ ὅλες τὶς πληροφορίες βλ. Κ. Παπουλίδη, ὅπ. παρ., σ. 40-41 καὶ στίς ἀνάλογες σημειώσεις, οἱ ὁποῖες παραπέμπουν στὸ μνημονευθὲν ἔργο τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου.

24. Θεόδωρου Ξ. Γιάγκου, *Μακάριος Κορίνθου καὶ Θεόδωρος Βυζάντιος*, στὸν τόμο: «Ὁ Νεομάρτυς Θεόδωρος ὁ Βυζάντιος, πολιούχος Μυτιλήνης», ἔκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Μυτιλήνη 2000, σ.σ. 225-226.

διδασκτικός, καθοδηγητικός τόνος. Θέλει δηλαδή ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὅλοι, κληρικοί καὶ λαϊκοί, νὰ «φωτιστοῦν», νὰ μάθουν, νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ τέλμα τῆς ἀγνοίας. Γι' αὐτὸ καὶ σὲ ἄσχετες συνάφειες, ὅταν ἔχει νὰ καταθέσει μίαν χρήσιμη πληροφορία τὴν καταθέτει. Φαίνεται σὰν νὰ ἐπείγεται οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς του νὰ μάθουν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα ἢ σὰν νὰ φοβᾶται μήπως καὶ δὲν πληροφορηθοῦν γιὰ κάτι πού, κατὰ τὴ γνώμη του, εἶναι σπουδαῖο καὶ ταυτόχρονα ἀπρόσιτο στοὺς πολλούς. Αὐτὸς ὁ ἐκλαϊκευτικός τόνος στὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τρόπον τινὰ ἐπιβαλλόταν καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι καὶ στὶς τάξεις τῶν ἀντιπάλων του, ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπο γραφῆς, ὑπῆρξε ἔντονα ἐκλαϊκευτικός τόνος καὶ ἐμφανέστατη πρόθεσις ἐπηρεασμοῦ ὅσο τὸ δυνατόν πλατύτερων στρωμάτων τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόδημος, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψει τὸν τόπο τῆς μοναχικῆς ἐγκαταβιώσεως καὶ ἀσκήσεώς του, μὲ τὰ πολυπληθῆ βιβλία του περιῆλθε ὄχι μόνο τὸν τότε ἐλλαδικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸν ὀρθόδοξο κόσμο. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ἐλληνικὸ γένος, μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαίνοντας διδασκάλους του καὶ μάλιστα μὲ ἔργο διαχρονικῆς ἀπήχησις, ἀφοῦ καὶ σήμερα τὰ ἔργα του διαβάζονται ἀπὸ τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανούς.

Στὴν ἴδια γραμμὴ κινεῖται καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος, ὁ ὁποῖος, λόγῳ καὶ τῆς ἐγκόσμιας δραστηριότητός του ὡς Ἐπίσκοπος, προώθησε τὴ διάδοσις τῶν γραμμάτων, τὴν ἵδρυση σχολείων καὶ ἰδιαίτερα, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, τὴν ἔκδοσις βασικῶν συγγραμμάτων τῆς βαθειᾶς ὀρθόδοξης πνευματικότητος, ὅπως ἡ Φιλοκαλία, ὁ Εὐεργετινός, τὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγ. Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου καὶ τὸ ἔργο «Περὶ συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως». Δὲν ἔχει σημασία ἂν ὁ ἴδιος ἀπ' εὐθείας δὲν παρήγαγε μεγάλο συγγραφικὸ ἔργο, ἀλλὰ ὅπως εἶδαμε, ἔμμεσα ἢ ἄμεσα, συμμετεῖχε στὴ συγγραφὴ καὶ ἐπιμέλεια πολὺ σημαντικῶν ἔργων. Ἐκδοτικά καὶ συγγραφικὰ συνεργάστηκε κυρίως μὲ τὸν Ἅγιο Νικόδημο καὶ τὸν Ἀθανάσιο τὸν Πάριο. Ἐπίσης, ὅταν παρέμεινε τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ βίου του στὴ Χίο (1790-1805), συγκεντρώθηκε γύρω του ὁλόκληρη ὁμάδα λογίων, οἱ ὅποιοι βοήθησαν στὴν πνευματικὴ ἀνόρθωσις τῆς νήσου καὶ ὄχι μόνον. Εἶναι δὲ οἱ ἑξῆς λόγοι:

1) Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1722-1813), ὁ σχολάρχης τοῦ γυμνασίου τῆς νήσου ἀπὸ τὸ 1781 ὡς τὸ 1813,

2) Νικηφόρος ὁ Χίος,

3) Νεῖλος ὁ Καλόγνωμος, Χίος, ἀγιορείτης καὶ συμμοναστής τοῦ Ἁγίου Μακαρίου,

4) Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων,

5) Μελέτιος ὁ Χῖος, προερχόμενος ἐκ Προύσσης, καὶ

6) Ἰωάσαφ ὁ Ρόδιος, ἱεροκλήρυκας καὶ συγγραφέας²⁵.

Ἐπομένως, γιὰ τοὺς ἴδιους μὲ τὸν Ἅγιο Νικόδημο λόγους, καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὡς διδάσκαλος καὶ φωτιστὴς τοῦ ὑποδούλου γένους.

γ) «Ἀλείπτες» μαρτύρων

Ἀνάμεσα στὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου συγκαταλέγεται καὶ τὸ «Νέον Μαρτυρολόγιον». Οἱ λόγοι συγγραφῆς αὐτοῦ τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ ἀνανέωση τοῦ ἀρχαίου μαρτυρικοῦ φρονήματος τῶν χριστιανῶν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἀνάσχεση τοῦ κύματος τῶν ἐξισλαμισμῶν. Ὁ Ἅγιος Νικόδημος σὲ ἓνα σύνολο 81 συναξαρίων Νεομαρτύρων, μὲ τὴ μεγαλύτερη βεβαιότητα συντάσσει ὁ ἴδιος τὰ 46. Γιὰ δύο ἀναφέρει ὅτι συνέταμε τὰ ἤδη ὑπάρχοντα συναξάρια. Σὲ ἄλλες δύο περιπτώσεις ἀποδίδει ἑμμεσὰ τὴ συγγραφή τους σὲ ἄλλα πρόσωπα. Ἐνῶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸ συντάκτη τους καὶ ἐνίοτε γιὰ τὸν τόπο ὅπου εὐρίσκονταν πρὶν τὴν ἐπισήμανσή τους ἀπὸ τὸν ἴδιο²⁶. Ὁ πρόλογος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀποτελεῖ, ὡς πρὸς τὴ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενο, μνημεῖο λογοτεχνικό, μοναδικό στοῦ εἶδος του²⁷. Σημασία, ὅμως, ἔχει τὸ περιεχόμενό του, καθ' ὅσον ἔχουμε μία συνοπτικὴ ἱστορικὴ παρουσίαση τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ μαρτυρίου, μάλιστα διανθισμένης μὲ παράθεση παραδειγμάτων καὶ ἀγιογραφικῶν τεκμηριώσεων. Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ προέχει στὴ συνείδηση τοῦ ὑποψηφίου μάρτυρος εἶναι ὅτι διὰ τοῦ μαρτυρίου του μιμεῖται τὸν Πρωτομάρτυρα Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τελικὰ θὰ δεχθεῖ καὶ τὸ στέφανο τῆς νίκης τῆς ἀθλήσεώς του. Ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ἐπισκέπτες του, εἶναι πολὺ πιθανόν ὁ Ἅγιος Νικόδημος νὰ συνέβαλε ὡς σοφὸς διδάσκαλος καὶ στὴ διαμόρφωση μαρτυρικοῦ φρονήματος σὲ πολλοὺς ἐκ τῶν γνωστῶν ἢ ἀγνώστων νεομαρτύρων. Καὶ τοῦτο γιὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὡς τὸ σπουδαιότερο πνευματικὸ κέντρο τῆς προσευχῆς, λειτουργοῦσε καὶ ὡς πνευματικὸ φροντιστήριον, στάδιο πνευματικῆς προετοιμασίας γιὰ τοὺς ὑποψηφίους νεομάρτυρες. Ὅπως δὴποτε, ὅμως, ὁ Ἅγιος Νικόδημος μὲ τὸ «Νέον Μαρτυρολόγιον» καθίσταται ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ἀλείπτες τῶν

25. Γ. Ζολώτα, *Ἱστορία τῆς Χίου* τ. Γ', Ἀθῆναι 1926, σ. 524 καὶ Ἀθανασίου Παρίου, ὅπ. παρ., σ. 203 στὸ Κ. Παπουλίδη, ὅπ. παρ., σ. 79.

26. Γιὰ περισσότερα βλ. Κ. Καραΐσαρίδη, ὅπ. παρ., σ. 170.

27. πρβλ. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 102.

μαρτύρων, καθ' ὅσον ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν ὠφελήθῃ πνευματικὰ καὶ νὰ μὴν παρακινήθῃ στὸ μαρτύριο, ὅποιοι χριστιανὸς εἶχε τίς σχετικὲς προϋποθέσεις καὶ διάβαζε τὸ βιβλίον τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος κατηύθυνε πνευματικὰ πρὸς τὸ μαρτύριο σαφῶς τρεῖς νεομάρτυρες, ὅπως τὸν Ἅγιο νεομάρτυρα Θεόδωρο τὸν Βυζάντιο, τὸν νεομάρτυρα Πολύδωρο τὸν Κύπριο καὶ τὸν Δημήτριο τὸν Πελοποννήσιο, καὶ τροφοδότησε μὲ ἀνάλογο ὕλικό τὸν Ἅγιο Νικόδημο, ὁ ὁποῖος τὸ συμπεριέλαβε στὸ «Νέο Μαρτυρολόγιο»²⁸.

δ) Τὸ θέμα τῆς «συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως»

Μὲ τὸ θέμα τῆς συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως συνδέονται ἅμεσα καὶ τὰ πρόσωπα τῆς θαυμαστῆς дуάδος ποὺ ἐξετάζουμε. Βέβαια οἱ παλαιότεροι συγγραφεῖς ἀπέδιδαν ἄλλοτε στὸν Ἅγιο Νικόδημο καὶ ἄλλοτε στὸν Ἅγιο Μακάριο τὴν πατρότητα τοῦ ὁμωνύμου βιβλίου. Τὸ θέμα τῆς πατρότητας τοῦ βιβλίου λύθηκε ὀριστικὰ πιστεύουμε μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ ἁγιορείτη Μοναχοῦ Θεοδωρήτου²⁹, ὁ ὁποῖος μὲ βάση ἓνα ρουμανικὸ ἀνέκδοτο χειρόγραφο³⁰ ἀπέδειξε ὅτι τὸ ὑπὸ συζήτηση ἔργο γράφτηκε τὸ 1771 ἀπὸ τὸν Νεόφυτο τὸν Καυσοκαλυβίτη στὴν πόλη Brasov τῆς Τρανσυλβανίας Ρουμανίας³¹. Ἡ δική μας συνθετικὴ ἔρευνα ἀπέδειξε τὴν ἐξῆς ἐκδοτικὴ πορεία αὐτοῦ τοῦ ἔργου:

α) Χειρόγραφο εὑρεθὲν στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, γραμμένο ἀπὸ τὸν Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη, τὸ 1772 στὸ Brasov Ρουμανίας.

β) Ἐκδοση τοῦ 1777, Βενετία, ἀπὸ κάποιον ἀνώνυμο. Πρόκειται γιὰ ἐλεύθερη μετάφραση τοῦ πιὸ πάνω χειρογράφου.

γ) Ἐκδοση τοῦ 1783, Βενετία, ἀπὸ κάποιον ἀνώνυμο, ἀποδιδόμενη στὸν Ἅγιο Μακάριο ἢ στὸν Ἅγιο Νικόδημο.

δ) Σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ 1783, ὁ Κ. Δουκάκης πραγματοποιεῖ δύο ἐκδόσεις (1887, 1895).

28. Θεοδώρου Ξ. Γιάγκου, ὅπ. παρ. καὶ Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, *Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου*, Ἀθήνα 2000, σ. 108 καὶ 116-121.

29. βλ. Θεοδωρήτου Μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Νεόφυτος διάκονος Καυσοκαλυβίτης, Περὶ συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως*, ἀνέκδοτο κείμενο, σχόλια, Ἀθήνα χωρὶς ἔτος ἐκτύπωσης.

30. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ θὰ πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ὑπάρχει ἓνα ὁλόκληρο τμῆμα ἑλληνικῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἀκόμη μελετηθῇ.

31. Πρόκειται γιὰ τὸν κώδικα V, 988, FF 225A-261D καὶ 192, FF 19A-60D.

ε) Ὁ ἐκδότης «Σ. Σχοινᾶς», στὸ Βόλο, πραγματοποιεῖ βάσει τῆς ἔκδοσης τοῦ 1895, δύο ἀκόμη ἐκδόσεις, ἡ τελευταία τὸ 1971.

Πίσω ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1777, πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀγίου Μακαρίου, ὁ ὁποῖος γιὰ λόγους τακτικῆς ἀπέκρυψε τὸ ὄνομά του, ἔστω ὥς μεταφραστοῦ-ἐπιμελητοῦ τοῦ πιὸ πάνω χειρογράφου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας τοῦ ἔτους 1772. Καὶ τοῦτο γιατί ἤδη στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ εἶχε κυκλοφορήσει περὶ τοῦ ἰδίου θέματος τὸ ἔργο τοῦ Ἰσπανοῦ Πιετιστοῦ M. de Molinos, «*Breve tratado de la Communion quotidiana*», τὸ ὁποῖο ἤδη εἶχε μεταφραστεῖ σὲ πολλές εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες καὶ ὅπωςδήποτε δὲν συνδέεται ὥς μετάφραση ἢ παράφραση μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο³². Πάντως ἡ συγγένεια τοῦ τίτλου καὶ τοῦ περιεχομένου, μέσα στὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς, ἦταν ἱκανὴ νὰ δημιουργήσῃ ἀναστάτωση, ὅπερ καὶ ἐγένετο³³.

Ἐνῶ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἔκδοσης τοῦ 1783, ἀνώνυμης καὶ πάλι γιὰ τοὺς ἰδίους λόγους, πρέπει νὰ τὴν ἀποδώσουμε στὸν Ἅγιο Νικόδημο, πράγμα τὸ ὁποῖο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ δομὴ τοῦ ἔργου καὶ ἀπὸ τὸ παρατιθέμενο πλούσιο πατερικὸ ὕλικὸ στὶς ὑποσημειώσεις (συνήθεια προσφιλέστατη στὸν Ἅγιο Νικόδημο) σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1777.

Πάντως εἵμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦμε ὅπωςδήποτε κάποια συνεργασία, πράγμα τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ βιογράφο τοῦ Ἀγίου Νικοδήμου, τὸν Ἱερομόναχο Εὐθύμιο³⁴ καὶ ἀπὸ τὸ βιογράφο τοῦ Μακαρίου, Ἀθανάσιο τὸν Πάριο³⁵.

Πέραν ὅμως τῶν φιλολογικῶν καὶ ἄλλων ζητημάτων περὶ τῆς πατρότητος τοῦ βιβλίου καὶ τῶν προσθηκῶν στὶς διάφορες ἐκδόσεις, εἶναι πανθομολογούμενο ὅτι ἐπὶ τῆς οὐσίας, οἱ δύο ἄνδρες ἦταν θιασῶτες τῆς ἐπαναφορᾶς στὴν ἀρχαία παράδοση τῆς συχνῆς ἢ συνεχοῦς Θείας Μετάληψως. Οἱ ὅσιοι αὐτοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας προτείνουν καὶ ἐνθαρρύνουν τὴν ὅσο πιὸ συχνὴ Θεία Μετάληψη. Ἐκφράζονται μὲ ψυχικὸ πόνον ἐνάντια στὴν πρακτικὴ τῆς ἀραιᾶς Μετάληψης τῶν πιστῶν τῆς ἐποχῆς τους, γι' αὐτὸ φέρνουν πολλὰ τεκμήρια τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως γιὰ νὰ πείσουν γιὰ μία Μετάληψη ὅσο πιὸ συχνή.

32. Κ. Παπουλίδη, ὅπ. παρ., σ. 57 καὶ σημ. 90.

33. ὅπ. παρ., σ. 57, Χ. Τζώγα, «*Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἀγίῳ Ὁρει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα*», Θεσσαλονίκη 1969, σ. 120-132 καὶ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, «*Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης*», Ἀθῆναι 1959, σ. 203-208.

34. Νικοδήμου Μπιλάλη, μοναχοῦ, ὅπ. παρ., σ. 22.

35. Χ. Τζώγα, ὅπ. παρ., σ. 124.

Ὅπως δὴποτε, τὴ συχνὴ Θεία Μετάληψη τὴ συνδέουν μὲ τὴν πρέπουσα πνευματικὴ προετοιμασία. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν περιγράφουν λεπτομερῶς ὀρίζοντας τὰ κύρια χαρακτηριστικά της: μετάνοια, νηστεία, προσευχή καὶ ἐξομολόγηση.

Σήμερα τὰ πιὸ πάνω θεωροῦνται ἴσως αὐτονόητα καὶ τοῦτο γιατί ἡ εὐλογία, οἱ κόποι καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν ἁγίων Νικοδήμου καὶ Μακαρίου καρποφόρησαν. Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ λησμονοῦμε τὴν προσφορά τους, ἀλλὰ διαρκῶς νὰ στρεφόμεστε μὲ εὐγνώμονα διάθεση ἀπέναντί τους, ἀποδίδοντας δίκαια καὶ τὴν ἀνθιση τοῦ μοναχισμοῦ καὶ τὴν παρατηρούμενη πνευματικὴ ἀναγέννηση στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα στὸ ἔργο καὶ τὴν ἀπήχηση τοῦ κινήματος τῶν *Κολλυβάδων*, τοῦ ὁποῦ ἀρχηγέτες, συνεργάτες ἄριστοι καὶ ἄρρηκτοι διετέλεσαν οἱ Ἅγιοι Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης καὶ Μακάριος Μητροπολίτης Κορίνθου.

Ἐπίλογος

Κατακλείοντας τὴν παρουσίασή μας θὰ θέλαμε συμπερασματικὰ γιὰ τὴ σχέση τῶν δύο ὁσίων ἀνδρῶν, νὰ τονίσουμε ὅτι ἔχουμε ἐνώπιόν μας ἕνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἐξέλιξης καὶ προόδου μιᾶς σωστῆς πνευματικῆς σχέσης.

Ὁ Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου ἔπαιξε ἀσφαλῶς σημαντικὸ ρόλο στὴν πνευματικὴ στοιχείωση τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, τοῦλάχιστον στὴν ἀρχὴ λόγῳ διαφορᾶς ἡλικίας καὶ πνευματικῆς ὠριμότητος.

Ὁ Ἅγιος Μακάριος εἶναι αὐτὸς ποὺ τὸν παρακίνησε στὴ μελέτη καὶ ἔκδοση κειμένων τῆς ἀσκητικῆς πατερικῆς γραμματείας.

Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ρόλος τοῦ Ἁγίου Μακαρίου ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴ τοῦ μοναχικοῦ καὶ ἀσκητικοῦ βίου ἦταν καθοδηγητικὸς καὶ καθοριστικὸς³⁶. Ὅπως δὴποτε, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψή μας, ὁ Ἅγιος Μακάριος δὲν λειτούργησε γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόδημο ὡς ὑποβολέας ἰδεῶν, σκέψεων, ἀποφάσεων, ἀλλὰ ὡς ἕνας γνήσιος πρεσβύτερος ἀδελφός, ὁ ὁποῖος παρακίνησε τὸ νεώτερό του Ἅγιο Νικόδημο στὴ συγκεκριμένη πορεία.

Σὺν τῷ χρόνῳ, ἡ σχέση αὐτῇ τῶν δύο ὁσίων ἀνδρῶν ἔγινε σχέση ἀλληλοπεριχώρησης ἢ σχέση συγκοινωνούντων δοχείων, οὕτως ὥστε νὰ κατανατᾷ μάταιη ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ἀναζήτηση τοῦ βαθμοῦ ἐπηρεασμοῦ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μακάριο.

36. Ἀρχιμ. Νικοδήμου Παυλοπούλου, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης*, Ἀθῆναι 1976, ἔκδοση β', σ. 34 καὶ Θ. Γιάγκου, *δπ. παρ.*, σ. 215.

Καὶ ὁ Ἅγιος Νικόδημος καὶ ὁ Ἅγιος Μακάριος, κατὰ τὸ θεῖο φωτισμὸ καὶ τὸ χάρισμά τους, ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἐνιαία κοίτη τῆς Ὁρθόδοξης πνευματικῆς παράδοσης καὶ διακατέχονται ἀπὸ τὴ μοναδικὴ ἔγνοια: τὸ πῶς αὐτὴ ἡ πάντοτε ζῶσα καὶ σώζουσα πνευματικὴ ἀναγεννητικὴ παράδοση θὰ γίνει κτῆμα καὶ ἐμπειρία ὅλο καὶ περισσότερων τέκνων τῆς Ἐκκλησίας.